

зиск, як світської так і духовної влади зробили гарну ідею утопією.

Єврейська громада, яка проживала в центральній частині містечка, в свою чергу також намагалась якнайкраще допомогти своїм одноплемінникам. 10 червня 1897 р. браїлівські євреї створюють комітет допомоги бідним хворим євреям. Дещо згодом, 15 вересня 1900 р., в пам'ять про померлого Російського імператора Олександра III єврейський кагал заснував безкоштовну лікарню. За статутом лікувального закладу в ньому могли безкоштовно лікуватися браїлівські євреї, а також у випадку наявності вільних місць, євреї з інших населених пунктів та особи іншого віросповідання [13, арк. 1].

Таким чином, на території містечка, на почку ХХ ст. повноцінно функціонувало три лікувальних заклади, які повністю задовольняли потреби всього місцевого населення.

Список використаних джерел

1. Державний архів Вінницької області. – Ф. Д–29. – Оп. 1. – Спр. 75. – 65 арк.
2. Там само. – Ф. Д–200. – Оп. 1. – Спр. 647. – 103 арк.
3. Там само. – Ф. Д–255. – Оп. 1. – Спр. 38. – 74 арк.
4. Там само. – Спр. 73. – 87 арк.
5. Державний архів Хмельницької області. – Ф. 240. – Оп. 1. – Спр. 471. – 16 арк.
6. Там само. – Спр. 32. – 45 арк.
7. Винницькому Очередному Уездному Земському соборанию 1-го созыва. Доклады 1911 г. – Винница, 1911. – 120 с.
8. Врачебно-санитарная хроника Подольской губернии. – Каменец-Подольский, апрель-май, 1914. – 576 с.
9. Гейден Д. Статистически-экономический очерк Винницкого уезда и обзор деятельности упрощенного Земского управления за 1905–1910 гг. / Дмитро Гейден – К., 1910. – 592 с.
10. Клімкін Е. 115-річчя Браїлівської дільничної лікарні // Браїлівський вісник. – 13 березня, 2008. – С. 3.
11. Обзор Подольской губернии за 1891 год: Прил. ко Всеподданнейшему отчету губернатора/Подол губ. стат. ком. – [Каменец-Подольск: Тип. Подольского губернского правления, 1892]. – 157 с.
12. Подольский Губернский Земский комитет по оказанию по оказанию помощи больным и раненым воинам. Журнал заседания комитета (серия III с 9 по 29 марта) – 1915 г. – 22 с.
13. Центральний державний історичний архів України. м. Київ – Ф. 442. – Оп. 630. – Спр. 544. – Арк. 203.

References

1. Derzhavniy arhiv VinnitskoYi oblastI (dalI – DAVIO) – F. D–29. – Op. 1. – Spr. 75. – 65 ark.
2. DAVIO – F. D–200. – Op. 1. – Spr. 647. – 103 ark.
3. DAVIO – F. D–255. – Op. 1. – Spr. 38. – 74 ark.
4. DAVIO – F. D–255. – Op. 1. – Spr. 73. – 87 ark.
5. Derzhavniy arhiv Hmel'nitskoYi oblastI (dalI – DAHmO) – F. 240. – Op. 1. – Spr. 471. – 16 ark.
6. DAHmO – F. 409. – Op. 1. – Spr. 32. – 45 ark.
7. Vinnitskomu Ocherednomu Uezdnomu Zemskomu sobraniyu 1-go sozyiva. Dokladyi 1911 g. – Vinnitsa, 1911. – 120 s.
8. Vrachebno-sanitarnaya hronika Podolskoy gubernii. – Kamenets-Podolskiy, aprel'-may, 1914. – 576 s.
9. Geyden D. Statisticheski-ekonomicheskiy ocherk Vinnitskogo uezda i obzor deyatelnosti uproshchennogo Zemskogo upravleniya za 1905–1910 gg. / Dmitro Geyden – K., 1910. – 592 s.
10. KlImkIn E. 115-rlchhya BraYIlIvskoYi dlInichnoYi lIkarnI// BraYIlIvskiy vIsnik. – 13 bereznya, 2008. – S. 3.
11. Obzor Podolskoy gubernii za 1891 god: Pril. ko Vsepoddanneyshemu otchetu gubernatora/Podol gub. stat. kom. – Kamenets-Podolsk: Tip. Podolskogo gubernskogo pravleniya, 1892]. – 157 s.
12. Podolskiy Gubernskiy Zemskiy komitet po okazaniyu po okazaniyu pomoschi bolnyim i raneniyim voenam. Zhurnal zasedaniy komiteta (seriya III s 9 po 29 marta) – 1915 g. – 22 s.
13. Tsentralniy derzhavniy Istorichniy arhiv UkraYini, m. KiYiv – F. 442. – Op. 630. – Spr. 544. – Ark. 203.

* * *

УДК 94 (1: 329. (438:470:477).081) «19/20»

Фіщук І. Д., кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри історії України, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ) k11969@mail.ru

«Патріотична свідомість» шляхти Правобережної України

Шляхта була привілейованим станом в Речі Посполитій, але вже навіть у ті часи чітко проявлялися її регіональні (крайові) інтереси. Наприкінці XIX – початку XX століть «крайовий патріотизм» шляхти Правобережжя проявлявся ситуативно: від створення національних польських товариств та осередків політичних партій до участі заможних землевласників у діяльності Російських Державних Дум.

Ключові слова: шляхта, Правобережна Україна, патріотизм, повстання, Російська імперія, польський національний рух.

Fytsyk I.D., PhD, Associate Professor, Department of History of Ukraine, National Pedagogical University named M.P. Dragomanov (Ukraine, Kyiv), kii1969@mail.ru

Right-bank Ukraine gentry Patriotic Consciousness

The gentry had a privileged status in the Commonwealth, but even in those days its representatives clearly manifested their regional interests. In late 19th – early 20th centuries gentry's regional patriotism was manifested situationally – by the creation of the Polish national societies and political parties to participating in the activities of wealthy landowners Russian State Dumas.

Keywords: gentry, Right Bank Ukraine, patriotism, rebellion, Russian Empire, the Polish national movement.

Фіщук І. Д., кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри історії України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна, Київ), kii1969@mail.ru

«Патриотическое сознание» шляхты Правобережной Украины

Шляхта была привилегированным сословием в Речи Посполитой и в то время четко проявлялись ее региональные (краевые) интересы.

В конце XIX – начале XX веков «краевой патриотизм» шляхты Правобережья проявлялся ситуативно: от создания национальных польских обществ и организаций политических партий к участию состоятельных землевладельцев в деятельности Российских Государственных Дум.

Ключевые слова: шляхта, Правобережная Украина, патриотизм, восстания, Российская империя, польское национальное движение.

Шляхта була привілейованим станом у Речі Посполитій, але вже навіть у ті часи чітко проявлялися її регіональні (крайові) інтереси. Виразно це простежується за XVIII століття, коли Річ Посполита переживала часи нестабільності, чим і скористалися сусідні держави. Регіональний патріотизм досить часто проявлявся в період XVII – XVIII століть у вигляді рокошів (повстань), тобто конфедерацій шляхти проти центральної влади. Економічні інтереси правобережної шляхти, а особливо магнатів, стали одним із факторів, які спонукали цю еліту до активної співпраці з Російською імперією.

Мета цієї розвідки – висвітлити процес еволюції «патріотичної свідомості» шляхти Правобережної України.

Об'єктом дослідження є соціоментальний світ шляхти.

Предметом вивчення стала сукупність суспільно-політичних поглядів правобережної шляхти у питаннях «патріотизму».

Поділи Речі Посполитої, якими скористалися австрійська, російська та прусська монархії, лише посилили цей «крайовий/місцевий патріотизм».

Суспільно-політичні погляди правобережної шляхти висвітлювали у своїх працях такі дослідники, як Г. Марахов [17], Д. Бовуа [3 – 4], Ю. Земський [24], Т. Чубатий [9], А. Каппелер [12], Н. Черкаська [8], Л. Заштовт [13], В. Свербігуз [22], Д. Ролнік [19].

Після другого поділу Речі Посполитої спалахнуло повстання під проводом Тадеуша Костюшка, яке показало, що поляки будуть і надалі боротися за відновлення своєї державності.

Російський уряд намагався врахувати реакцію магнато-шляхетської верхівки на поділи Речі Посполитої. Встановлення імперської влади на інкорпорованих територіях могло привести до загострення ситуації на рівні суспільної верхівки. Зважаючи на це, імператриця Єкатерина II оголосила, що становище всіх суспільних станів та ста-

тус власності залишається без змін, тобто таким, яким був у Речі Посполитій. Правобережна шляхта як суспільний стан не просто ввійшла до складу підданих Росії, а була включена до дворянства.

Однак місцева шляхта була незадоволена своїм другорядним становищем у російському суспільстві й неодноразово готувала виступи проти царської політики. Уже в 1796 році йшла активна підготовка повстання, спричиненого релігійними та становими утисками правобережної еліти [21, с. 172-175].

Несприйняття шляхтою імперських порядків проявилось і під час наполеонівських війн, коли вона всім серцем бажала Росії поразки, пов'язуючи це з відродження Речі Посполитої. Проте Наполеон Бонапарт не виправдав ширших патріотичних сподівань та зусиль поляків. Росія зупинила французькі війська, але не змогла завадити поширенню французької революційної ідеології в шляхетському середовищі.

Від початку XIX ст. і до повстання 1830–1831 рр. у Російській імперії виникли найсприятливіші умови для розвитку освіти в польському політичному дусі. Великий внесок в її розвиток зробили Адам Чарторийський і Тадеуш Чацький. Вона (освіта) виховувала молодий шляхетський паросток в дусі несприйняття всього корисного для російської держави і взагалі проти Росії [1, с. 316-317]. Найактивнішими в цьому були Віленський університет, Кременецький ліцей, а також школи (колегії) при василіанських монастирях та приватні шляхетські пансіони [13].

Ще наприкінці XVIII – на початку XIX століття в багатьох містах Російської імперії виникли масонські ложі. На їх ґрунті пізніше зросли таємні дворянські товариства, які ставили перед собою цілі різного масштабу: від загальнослов'янських до національних, як-то українських чи російських. Масони ж на польських землях з'явилися дещо раніше, за часів короля Августа III (1735–1763), і першими до "товариства вільних каменярів" вступили представники магнатських впливових родин Потоцьких, Огінських, Мнішків та інших. У другій половині XVIII ст. кілька лож з'явилося і на Волині [15, с. 87].

Польські шляхетські ложі активно співробітничали з російськими масонами, а згодом «Польське патріотичне товариство» встановило зв'язки з новоствореним «Південним товариством», яке ставило за мету змінити на краще суспільний лад у Росії [18, с. 151]. Так, наприклад, у 1823 – 1824 рр. один із лідерів «Південного товариства» С. Волконський разом з П. Пестелем брав участь у переговорах з представниками польських таємних шляхетських організацій, які також виростили з масонських лож і були в 1822 р. заборонені указом імператора Александра I [2, с. 16-17], але до якогось конкретного рішення про співпрацю потенційні партнери так і не прийшли. Смерть Александра I змусила учасників дворянських таємних гуртків і на півночі, і на півдні прискорити підготовку збройного виступу, який відбувся 14 грудня 1825 року.

Князя С.Г. Волконського заарештували 5 (7) січня 1826 р., провели обшуки в помешканнях у Тульчині та Умані, а в лютому його доставили до Санкт-Петербурга. Під час допитів Сергій Григорович повторював тільки те, що вже було відомо слідству. На питання про діяльність Польського Патріотичного Товариства він відповідав, що не знає, про що йдеться [11, с. 340-341].

Каральні органи царату не змогли викрити всі польські патріотичні гуртки. Після провалу грудневого виступу вони посилили конспірацію і діяли під виглядом літературних, музичних та інших клубів, продовжуючи поширення польських національно-визвольних ідей на Правобережжі [2, с. 18]. Надії на відродження Речі Посполитої польська спільнота пов'язувала з дипломатичною підтримкою ворожих Росії держав – Англії та Франції. Зауважимо, що основну масу патріотів складала шляхта, найбільш її частина сподівалася спочатку повалити владу Росії, а потім і власних магнатів-землевласників. Так, ще в 1799 році шляхтич Познанський писав, що «план Потоцький в одній Уманщині

має 360 сіл, а ми жодного. Краще буде, коли ті впадуть приміром, як у Франції, а всі ми будемо рівні і вільні». Але такі радикальні настрої поділяли не всі. Більшість правобережної шляхти мріяла про відродження Речі Посполитої в кордонах 1772 року, її величчя та могутності, а також тих привілеїв, що вона мала в ті часи.

Через п'ять років після виступу на Сенатській площі Російську імперію сколихнуло повстання, яке, на нашу думку, мало значно масштабніші наслідки, ніж виступ декабристів. 29 листопада 1830 року з виступу у Варшаві радикальної шляхти вибухнуло повстання, яке підтримали частини польської армії. Повстання швидко поширювалося на колишні землі Речі Посполитої, що входили тепер до складу Росії. Серед повсталих переважала шляхта: дрібні землевласники, управителі маєтків та економії, орендарі, посесори. Ідея звільнення кріпаків, що мала на меті повернути селян на свій бік, не знайшла підтримки, бо заможна шляхта вважала її передчасною і революційною.

Про повстання в Королівстві Польському на Правобережжі стало відомо в грудні 1830 р. На цьому емоційному піднесенні в краї стали виникати таємні гуртки для підготовки збройних виступів на місцях. У 1830–1831 рр. активізувала свою діяльність опозиційно налаштована шляхта, і на Правобережжі виникли таємні польські патріотичні товариства: у Вінниці, Кам'янці-Подільському, Кременці, Житомирі, гайсинському повіті та інших місцевостях Волинської, Київської та Подільської губерній [2, с. 19-20].

У квітні 1831 року на Правобережну Україну рушив багатотисячний корпус польських повстанців під командуванням генерала Ю. Дверницького, але після виснажливих і невдалих боїв угруповання було змушене відступити за австрійський кордон. Навіть цей невдалий похід спричинив активізацію дій шляхетських загонів на Правобережжі: на Волині, Київщині та Поділлі. Так, у Київській губернії всі повіти, крім Богуславського, Черкаського та Чигиринського були охоплені повстанням [17, с. 77].

Російський царат розгорнув масштабну «війну» проти шляхти колишньої Речі Посполитої в усіх сферах суспільного життя. Кроки імперської адміністрації з декласації шляхти, зрозуміло, не могли додати авторитету та популярності російській присутності в регіоні, але відрив суспільства Південно-Західного краю від тих ідеалів та ідей, що плекали радикальні шляхетські кола в корінній Польщі вже розпочався. Ідеї звільнення селян, відхід від устоїв католицької церкви тощо не зацікавили шляхту, яка насамперед думала про те, щоб самій не перетворитися на «підле» населення. Тому не дивно, що місіонерські подорожі польських революціонерів натикалися тут на непорозуміння, інколи навіть ворожість.

Після Київських контрактів 1837 р. (2 – 25 лютого) до Умані прибув Шимон Конарський, відомий польський радикально налаштований діяч, лідер «Співдружності польського народу». Тут Ш. Конарський зустрівся з поміщиком Яном Креховецьким (с. Лещинівка). Після придушення польського повстання Креховецький перебував під слідством, його маєток було секвестровано. Слідство його провини довести не змогло. Поміщику повернули рухому і нерухому власність, залишивши під таємним наглядом поліції. Розмова не склалася, бо Шимон Конарський засуджував ті ідеали, якими жили землевласники Правобережжя: володіння кріпаками, католицьку віру тощо. Особливо Я. Креховецького роздратовувало негативне ставлення емісара до релігії та шляхти, яку той пропонував знищити. Стосовно селянського питання, Ян Креховецький, мабуть, висловив міркування усіх польських землевласників Правобережної України – держава достатньо піклується про селян і немає потреби квапити події. Поміщик відмовив Шимону Конарському в допомозі. Більше того, разом з поміщиком Сарнецьким настійливо пропонував Касперу Машковському, який супроводжував Ш. Конарського, переправити того за кордон. Таке відмежування від таємного товариства не врятувало ані Креховецького, ані

Сарнецького: в 1838 році вони були заарештовані і доставлені до Києва [6]. А Шимона Конарського після арешту розстріляли у Вільно.

У період між Листопадовим 1830 р. та Січевим 1863 р. повстаннями зміцнів ще один прояв «місцевого патріотизму» правобережної шляхти, який зародився у першій третині XIX століття, – «українська школа» у польській літературі. Твори С. Гошинського, М. Грабовського, Ю. Залеського та багатьох інших – це не просто твори, це своєрідна поетична міфологічно-ідейна декларація найбільш творчої частини правобережної шляхти щодо «місцевого патріотизму». Для них Правобережна Україна була залишалася і мала бути частиною великої Польщі. Дещо іншого спрямування набула пізніше діяльність «хлопоманів», які стали новим проявом самосвідомості частини правобережної шляхти.

У другій половині 50-х років XIX століття спостерігається певна лібералізація суспільної думки в Російській імперії, адже початок правління Александра II був досить багатообіцяючим. Перші кроки, особливо Маніфест 1856 р., вражають своєю відмінністю від закостенілої, консервативної політики Ніколая I. Згідно з Маніфестом, було скасовано велику кількість існуючих заборон: обмеження, введені в університетах після 1848 р., ліквідація військових поселень, генерал-губернаторств у Харкові та Вітебську, вільне отримання закордонних паспортів, послаблення цензурного тиску, надання більш широких можливостей для торгівлі з європейськими державами і впливу досягнень наукової думки, скорочення армії, анулювання недоїмок, звільнення податних станів на три роки від рекрутських наборів тощо. Особливо важливо, що до коронації 26 серпня 1856 р. оголосили амністію політичним в'язням: декабристам, які залишилися живими, петрашевцям, кирило-мефодіївцям, учасникам польського повстання 1830 – 1831 рр.; дев'ять тисяч чоловік звільнили від адміністративно-поліційного нагляду. У 1859 р. було підписано указ про остаточне припинення розгляду справ, пов'язаних з листопадним повстанням 1830 – 1831 рр. [16, с.301]

У 1857 р. дворянство Київської губернії, намагаючись відновити ідею шляхетського братерства, забажало зробити пожертвування з власних коштів, відповідно від кількості кріпаків – 12 коп. з однієї душі, для допомоги вихідцям південно-західних губерній, які поверталися із заслання та вигнання відповідно до серпневого маніфесту (1856 р.) Александра II. Імператор дозволив збір коштів, більш того, всім учасникам «програми допомоги» він подякував. Кошти вносилися на рахунок Київської контори Державного Комерційного Банку, а витрачалися на допомогу за рішенням Київського дворянського депутатського зібрання.

У 1858 р. аналогічний дозвіл на збір коштів отримали дворяни Подільської, а влітку 1859 р. – Волинської губерній. У 1858 – 1863 рр. дворянськими комітетами Правобережної України було зібрано 90722 крб. 23 коп., а витрачено 83600 крб. 33 коп. Розподіляючи допомогу, враховували, що особи брали активну участь в подіях 1830 – 1831 рр., а тому могли сприяти підготовці нового виступу. Поряд з цією легальною касою діяла і нелегальна, яка фінансово була більш забезпечена: тільки на початку 1861 р. до однієї Угорщини було переправлено 15 тис. крб. Фінансову допомогу підготовки повстання надавали і окремі великі землевласники. Граф К. Плятер з Липовецького повіту спочатку видав 127000 крб., а потім вже під час повстання ще 140000 тис. крб. Таким чином, тільки він один надав повстанцям фінансову допомогу на суму 267700 крб. Для отримання коштів на фінансування повстання поміщики південно-західних губерній запроваджували додаткові повинності залежних селян. У лютому 1861 р. генерал-губернатор І.І.Васильчиков видав начальникам повітових поліцій розпорядження, в якому вимагав суворо покарати осіб, які займалися цим незаконним збиранням грошей [17, с.81-82].

Січеве повстання 1863 р. на відміну від попереднього виступу 1830 р., мало значно менший відгосол на Правобережжі. Причиною низької активності шляхти в цьому повстанні було те, що польські шляхетські кола правобережних земель на той час вже відірвалися від соціуму корінної Польщі. Спосіб життя і побут, економічні та родинні зв'язки, хотіли вони цього чи ні, зазнавали впливу місцевого менталітету.

Правобережна шляхта і перед повстанням 1863 року залишалася заручником ситуації, в якій вона опинилася в Російській імперії у XIX столітті. Саме тому абсолютно різні за ідеологічним спрямуванням аристократичні («білі») та демократичні («червоні») сили виступали за відновлення Речі Посполитої у кордонах 1772 року [24].

Виступ в 1863 р. не привів до масштабного суспільного потрясіння місцевого шляхетства. Царизм порозумнішав: він перейшов у боротьбі з польськістю від методів репресивних до еволюційних. Ці методи включали передусім збільшення в краї благонадійного (проросійського) елементу серед дворян-землевласників і чиновників, збільшення взагалі непольського землеволодіння, навіть за рахунок кількості селянських наділів.

Російська адміністрація продовжувала розсилати розпорядження, вимагаючи [14, с.4]:

обережно і уважно слідкувати за розмовами та роздумами населення, особливо поляків;

з'ясувати, чи відбуваються в повітах з'їзди польських поміщиків, з якою метою; чи беруть у них участь польські злочинці, які повернулися на Батьківщину із заслання або вигнання, і як вони себе поведуть;

звертати увагу на факти зближення польської молоді, особливо студентів, і польських поміщиків з простим народом, а також визначити, яке ідеологічне забарвлення носить поширювані серед селянства думки;

відвідуючи села і містечка, особливо увагу приділити школам, які відкриті польськими поміщиками або римсько-католицьким духовенством, з'ясувати, хто вчителі, які предмети викладаються, чи не використовується польська мова при викладанні тощо [7].

У 1861 р. по Царству Польському та Правобережній Україні прокотилася хвиля патріотичних маніфестацій польського населення, в трьох південно-західних губерніях відбулося, за даними поліції, 260 таких виступів. Відповідно в Київській губернії – 97, Подільській – 142, Волинській – 21 патріотична маніфестація. Осередками маніфестаційного руху були католицькі костьоли, яких в регіоні налічувалося 244. У деяких з них маніфестації відбулися декілька разів – 75 костьолів, а 169 – тільки по одному разу. Таким чином, на думку Г.І. Марахова, в 1861 р. на Правобережжі відбулося 429 польських патріотичних маніфестацій [17, с.96].

Повстання 1863 р. почалося, як і попереднє, в корінній Польщі, в ніч з 22 на 23 січня. Знову, як 30 років тому, польським землевласникам і дворянству південно-західних губерній знадобився значний проміжок часу, щоб підготуватися до підтримки піднятого у Варшаві повстання. План виступу на Правобережній Україні передбачав створення в квітні (26 – 27) з добровольців загонів, а потім поступове об'єднання дрібних повстанських загонів у повітах у більш великі губернські. з наступним, наприклад київських загонів, просуванням в район м. Таращі, а звідти до м. Овруча Волинської губернії на місце загального збору. Виступи розпочалися в квітні одночасно у Васильківському, Тарашанському, Канівському, Уманському та Липовецькому повітах, але розроблений план спільних дій так і не було втілено в життя. Повстання тут стало суто локальним, діяли окремі групи та загони. У Чигиринському та Черкаському повітах Київської губернії, Рівненському та Ковельському повітах Волинської губернії і на всій території Подільської губернії взагалі не було створено жодного повстанського загону [14].

Дворянство Південно-Західного краю не підтримувало ідею звільнення селянства, тому в цьому регіоні царська

адміністрація проведення реформи 1861 р здійснювала в руслі зросійщення землеволодіння, тобто зменшення польського землевласницького елементу, водночас враховуючи, що її завданням «полягало в тому, щоб поміщик міг отримати капітал, який би дав йому можливість одержати такий же процент прибутку, який би дорівнював розміру оброчного податку селянина до скасування кріпосного права».

Наприкінці XIX – на початку XX ст. політична активність представників правобережної шляхти набула нового звучання. Позбавлені права створювати в регіоні земські представницькі структури, представники шляхти, передусім заможної її частини, достатньо активно проявили себе в Російських Державних Думах.

Революція 1905 року окреслила важливість еволюції Росії від станового суспільства, побудованого на легітимних привілеях, до суспільства масового, яке повинне було ґрунтуватися на принципі правової рівноваги, яка, щоправда, не ліквідувала остаточно міжстанових відмінностей. Прикладом цього стала діяльність Державних Дум.

Створене у I Державній Думі «Територіальне коло» представляло інтереси спільноти колишніх українських територій Речі Посполитої. Варто зазначити, що члени Територіального, або Крайового, кола відмовилися приєднатися до Польського кола. Члени Крайового кола виступали за скасування обмежень та переслідувань, які були запроваджені після повстання 1863 року, надання більших прав римо-католицькому костелу, які він втратив після виступів у XIX столітті та запровадження земств на території Південно-Західного краю. Згодом до крайовців долучилися депутати, обрані від білорусько-литовських територій [5;8;20].

Польська аристократія не пройшла до II Думи, і серед депутатів переважали націонал-демократи. Спроби польських депутатів домогтися впровадження найширшої автономії Царства Польського теж не досягли успіху.

У 1907 році представники польської аристократії та середньої шляхти, що мали земельну власність у Київській, Волинській та Подільській губерніях зібралися на з'їзд в Києві і проголосили створення Польської крайової партії. Під головуванням князя Романа Сангушка партія пішла на вибори до III Думи, пропагуючи ідею лояльності до імперського уряду за умов створення для поляків регіону сприятливого «клімату» в економічній, культурній та релігійній сферах суспільного життя. Проте вибори до III Державної Думи партія прогнала [8,с.201].

Підсумовуючи короткий огляд еволюції «крайового патріотизму» правобережної шляхти, зауважимо, що місцева шляхта, хоча й опікувалася регіональними питаннями і проблемами, але так і не змогла звільнитися від ідей відновлення Речі Посполитої і домінування поляків. Лише частина шляхти, ідеологом якої виступив В. Липинський, уже вважала себе українцями.

Список використаних джерел

1. Bagalij O. Materialy do istoriyi dekabrystskogo ruxu v Ukraini // Narisy z socialno-ekonomichnoyi istoriyi Ukrainy: Praci komisiyi socialno-ekonomichnoyi istoriyi Ukrainy / Za red. D.I.Bagalija. – T.1. – K., 1932.
2. Bazhenov L.V. Vosstany'e 1830–1831 gg. na Pravoberezhnoj Ukraj'ne: Avtoreferat kand. dy'ssertacy'y' ... – K., 1973.
3. Bovua D. Bytva za zemlyu v Ukraini. 1863-1914: Polyaky v socio-etnichnyx konfliktax. – K.: Krytyka, 1998. – 334 s.
4. Bovua D. Shlyahyachy, kripak i revizor. Polska shlyahta mizh czaryzmozom ta ukrajynskymu masamy (1831–1863). – K.: Intel, 1997. – 415 s.
5. Brzoza C., Stefan K. Posłowie Polscy w Parlamencie Rosyjskim: Słownik biograficzny. – Warszawa, 2001. – 253 s.
6. CDIAK Ukrainy, f.470, op.1, spr.67, ark.10,15,24,86–87zv;
7. CDIAK Ukrainy, f.442, op.810, spr.148, ark.20–21.
8. Cherkaska N. Polska shlyaxta na Pravoberezhnij Ukraini pochatku XX stolittya: nacionalna ideya chy krajova ideologiya? // Ukrajynskij arxeografichnyj shhorichnyk: Zbirnyk naukovyx

prac. – K.: In-t ukrajynskoyi arxeografiyi ta dzhereleznavstva im. M. S. Grushevskogo NAN Ukrainy, 2007. – S.186 – 206.

9. Czubyty J. Zasada «dwóch sumień»: normy postępowania i granice kompromisu politycznego Polaków w sytuacjach wyboru (1795-1815). – Warszawa, 2005.

10. DAKO, f.782, op.3, spr.49, ark.3.

11. Josyfova B. DekabrystH. – M: Progress, 1989. – 576 s.

12. Kappeler A. Rosiya yak polietnichna imperiya. – Lviv: Vydavnytstvo Ukrainy's'kogo Katolyczkogo universytetu, 2005. – XII + 360 s.

13. Zasztowt L. Kresy 1832-1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej. Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Instytut Historii Nauki PAN, Warszawa 1997, ss. 456+16 nlb+2 mapy.

14. Kryvosheya I. I. Sichneve povstannya na Umanshyni. – Uman, 2013. – 30 s.

15. Kryzhanivska O.O. Istoriya masonstva v dysertacijnyx pracyx sluxachiv Kyjivskoyi duxovnoyi akademiyi (kinecz XIX – pochatok XX st.) // UIZh. – 1997. – № 1.

16. Kyevskye gubernskye vedomosty. – 1859. – № 41.

17. Maraxov G.Y. Polskoe vosstanye 1863 g. na Pravoberezhnoj Ukrainy. – K., 1967.

18. Nechkyna M. Dvyzhenye dekabrystov. – M. – 1955. – T.I.

19. Rolnik D. Portret szlachty czasów stanisławowskich, epoki kryzysu, odrodzenia i upadku Rzeczypospolitej w pamiętnikach polskich. – Katowice, 2011. – 615 s.

20. Shylov D. N., Kuzmyn Yu. A. Chlony Gosudarstvennogo soveta Rossyjskoj imperyy, 1801 – 1906: Byobyblyografycheskij spravochnyk. – SPb., 2007. – 992 s.

21. Smolij V. A. Vozzyednannya Pravoberezhnoyi Ukrainy z Rosiyeyu. – K.: Nauk. dumka, 1978. – 192 s.

22. Sverbyguz V. Starosvitske panstvo. – Varshava, 1999. – 247 s.

23. Vosstanye 1863 g. // Seryya «Vosstanye 1863 g.: Materyaly i dokumenty»/ Pod red. S.Kenevych, V.Korolyuk, Y.Myller i dr. – K., 1964. – T.2. – S.IX–X.

24. Zemskij Yu. S. Polska, rosijska ta ukrajynska elity v zmagannyax za Pravoberezhnu Ukrainu sere diny XIX st. – Xmelnyckyj, 2011. – 350 s.: il.

* * *